

Cseh gasztrokultúra közép-európai kontextusban

Dr. Tölgyesi Tamás
ELTE, Szláv és Balti Filológiai Intézet
Universität Wien, Institut für Slawistik

A nyelvek osztályozása

- **genetikus**

magyar (finnugor nyelv), szlovák, cseh (indoeurópai, szláv nyelvek),
német (indoeurópai, germán nyelv)

- **tipológiai**

magyar (agglutináló nyelv), cseh, szlovák, német (flektáló nyelvek)

- **areális**

magyar, szlovák, cseh, német (közép-európai nyelvi térség)

A nyelvek areális osztályozása

Az areális nyelvészet megalapítója:
Nyikolaj Szergejevics Trubeckoj
(1890-1938).

Megalkotta a *Sprachbund* ‘nyelvi
unió’ kifejezést és a gondolatát az
első nyelvészeti kongresszuson
mutatta be Hágában (1928).

A Prágai
Nyelvész Kör
alapító tagja és a
szláv
nyelvtudomány
professzora a
Bécsi Egyetemen
(1922-1938).

Nyelvi térségek Európában

- **Balkán nyelvi unió**
albán, bolgár, macedón, román, szerb nyelvjárás, (részben az újgörög nyelv)
- **Kárpát nyelvi térség**
vlach pásztor-települések az Északi-Kárpátokban (Kárpátalja, Szlovákia, Lengyelország, Csehország → Valašsko) és a Balkán-félsziget nyugati részén (Horvátország, Bosznia-Hercegovina, Montenegró, Dél-Szerbia)
- **Dunai nyelvi unió / közép-európai nyelvi térség**
magyar, szlovák, cseh, német

A balkán nyelvi unió jellegzetességei

- hátravetett határozott névelő
 - albán *qen* ‘kutya’ vs. *qeni* ‘a kutya’
 - román *lup* ‘farkas’ vs. *lupul* ‘a farkas’
 - bolgár *стол* ‘szék’ vs. *столът* ‘a szék’ < ósszláv **stolъ* ‘asztal, szék’ + **tb* ‘az’
 - bolgár *жена* ‘nő’ vs. *жената* ‘a nő’ < ósszláv **žena* ‘nő’ + **ta* ‘az’
 - bolgár *око* ‘szem’ vs. *око̀то* ‘a szem’ < ósszláv **oko* ‘szem’ + **to* ‘az’
- a főnévi igenév hiánya
- jövő idő képzése az ‘akar’ ige segítségével

Kárpátizmusok

OKDA = Общекарпатский диалектологический атлас (1987-2003)

Kárpát nyelvatlasz

- szlk. *baganča*, cs. *baganče* < magy. *bakanacs*
- szlk. *bryndza*, cs. *brynza*, le. *bryndza*, or. *брынза*, magy. *brindza* < rom. *brânză*
- szlk./cs. *fujara*, le. *fujara* ‘hangszer’, pej. ‘idióta’, hv./szb. *frula*, magy. *furulya*
- szlk./cs./hv./szb. *salaš*, le. *szałas* < magy. *szállás*
- slk./cs. *Valach*, le. *Wołoch*, hv./szb. *Vlach*, or. *Валач*, magy. *vlach*

A közép-európai nyelvi térség nyelvei

- magyar, cseh, szlovák, **szerbhorvát**, német (Skalička 1968, 1)
- német, cseh, szlovák, magyar + **szerbhorvát** mint híd a balkán nyelvi unióhoz (Haarmann 1976, 97)
- német, magyar, cseh, szlovák mint központi nyelvek
+ **lengyel**, **szlovén** mint marginális nyelvek (Kurzová 1996, 58)
- német, magyar, cseh, szlovák, **szerbhorvát**, **szlovén** (Pilarsky 2001, 52-55)
- német, cseh, **szorb**, **lengyel**, szlovák, magyar, **szlovén**, **horvát** (Bláha 2015, 19)

A közép-európai nyelvi térség központi nyelvei

- magyar
- szlovák
- cseh
- német

A lengyel, szlovén és horvát nyelv is a közép-európai nyelvi térséghez tartozik?

A közép-európai nyelvi térség

Fonetikai-fonológiai szint

- rövid és hosszú magánhangzók szembenállása
- szóvégi zöngétlenedés, pl. szlk. *ked'* [keç] 'amikor', č. *dub* [dup] 'tölgy', ném. *Rad* [ra:t] 'kerék'
a magyar nyelvre nem vonatkozik, vö. *ház* [ha:z], nem pedig [ha:s]
- hangsúly az első szótagon, pl. magy. *énekel*, szlk. *spievat'*, cs. *zpívat*, ném. *singen*

A közép-európai nyelvi térség

Morfológiai szint

- produktív prefixáció

magyar	szlovák	cseh	német
k imegy	vyjst'	vyjít	h inausgehen
b emegy	vojst'	vejít	h ineingehen
e lmegy	odíst'	odejít	w eggehen
l emegy	zíst'	sejít	h inuntergehen
á tme gy	prejst'	přejít	ü bergehen

A közép-európai nyelvi térség

⇒ analitikus passzívum, pl.

- magy. Péter *is meg lett hívva*.
- szlk. Peter *bol tiež pozvaný*.
- cs. Petr *byl také pozván*.
- ném. Peter *ist auch eingeladen worden*.

A közép-európai nyelvi térség

- melléknevek és határozószók szintetikus fokozása

	alapfok	középfok	felsőfok
magyar	kedves	kedvesebb	legkedvesebb
szlovák	milý	milší	najmilšia
cseh	milý	milejší	nejmilejší

A közép-európai nyelvi térség

- határozószók rendhagyó közép- és felsőfokú alakjai

	alapfok	középfok	felsőfok
magyar	sok	több	legtöbb
szlovák	veľa	viac	najviac
cseh	mnoho	víc(e)	nejvíc(e)
német	viel	mehr	am meisten

A közép-európai nyelvi térség

Szintaktikai szint

⇒ vonatkozó mondatok kérdő névmásból eredő vonatkozó névmással, pl.

- magy. *Nem tudom, **ki** vagy.*
- szlk. *Neviem, **kto** si.*
- cs. *Nevím, **kdo** jsi.*
- ném. *Ich weiß nicht, **wer** du bist.*

A közép-európai nyelvi térség

Lexikai szint – a jövevényszavak fő csoportjai

- Vallás
- Kézművesség
- Katonáság
- Konyha

Gasztronómiai terminológia

- Pékáru
- Húsételek és -készítmények
- Zöldség & gyümölcs
- Italok
- Helyiségek és felszerelésük

Bukta

magy. *bukta* < szlk. *buchta*

au. ném. *Buchtel, Wuchtel*
< cs. *buchta*

Kalács

magy. *kalács* < szlk. *koláč*

au. ném. *Kolatsche, Golatsche*

< cs. *koláč*

< ősszláv **kolačb* < **kolo*

Knédli

magy. *knédli*,
szlk. *knedl'a*, cs. *knedlík*,
< korai úfn. *knödel*
(au. ném. *Knödel*, ném. *Kloß*)
< kfn. dim. *knödel*
< *knode*, *knote*

Lángos

szlk./cs. *langoš*,
au. ném. *Langosch*
< magy. *lángos*
< *láng*

Palacsinta

au. ném. *Palatschinke*

< cs. *palačinka*, szlk. *palacinka*

< magy. *palacsinta*

< rom. *plăcintă*

< lat. *placenta*

Perec

magy. *perec*,
szlk. *praclík*, cs. *preclík*,
< kfn. *prēzel*, *brēzel*
(ném. *Brezel*)

Piskóta

magy. *piskóta*,
szlk. *piškóta*, cs. *piškot*,
< korai úfn. *biscott*
(au. ném. *Biskotte*,
ném. *Löffelbiskuit*) < ol. *biscotto*
< lat. *bis coctus* (*panis*)

Pogácsa

szlk./cs. *pagáč, pogáč,*

au. ném. *Pogatsche*

< magy. *pogácsa*

(vö. szln./hv./szb. *pogača*, tör.

poğaç)

Strudli

magy. † *strudli*,
szlk. *štrúdl'a*, cs. *štrúdl*,
< au. ném. *Strudel*

Zsemle

magy. *zsemle*,
szlk. *žeml'a*, cs. *žemle*
< kfn. *semel(e)*, *simel*
(au. ném. *Semmel*,
ném. *Brötchen*)
< lat. *simila*

Fasírt

magy. *fasírt*,
szlk./cs. *fašírka*
< au. ném. *Faschiertes*

Gulyás

szlk. *guláš*, *guľáš*,
cs. *guláš*, ném. *Gulasch*
< magy. *gulyás* < magy. *gulya*

Székelygulyás

szlk./cs. *segedínský guláš*,
ném. *Szegediner Gulasch*

szlk./cs. *debrecínský guláš*

ném. *Debrecziner Gulasch*

Kolbász

magy. *kolbász*,
szlk./cs. *klobása*,
au. ném. *Klobasse, Klobassi*

Pejsli

magy. *pejsli*, *pájсли*,
szlk. *pajšle*, cs. *pajšl*
‘szalontüdő’
< baj. *paiš(ə)l*,
au. ném. *Beuschel*

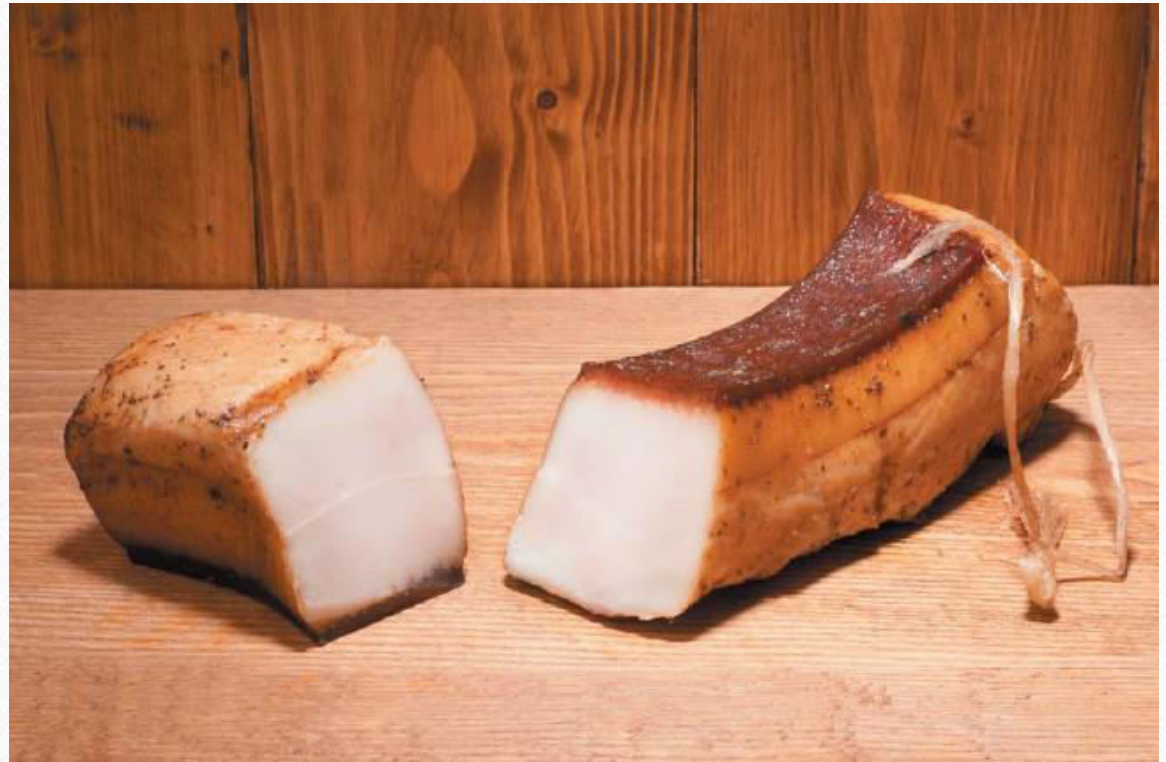
Snicli

magy. *snicli*,
szlk. *šnicl'a*, cs. *šnycl*,
< au. ném. (*Wiener*) *Schnitzel*

Spék

magy. † *spék*,
szlk./cs. *špek*
< korai úfn. *speck*,
ill. kfn. *spec* (ném. *Speck*)

Viršli

maď. *viršli*,
szlk. † *viršľa*, † *virštľa*,
cs. † *viršle*,
< au. ném. dim. *Würstel*,
Würschtel < ném. *Wurst*

Vurst

magy. † *vurst*,
szlk. *vuršta*, cs. *vuřt*, *buřt*,
< ném. *Wurst*

Karfiol

magy. *karfiol*,
szlk./cs. *karfiol*
< au. ném. *Karfiol*
< ol. *cavolfiore*

Krumpli

magy. *krumpli*,
magy. nyj. *kolompér*,
szlk. nyj. *krumplë*, *grumbír*,
cs. nyj. *krumple*, *grumbír* <
baj.-osztr. < ném. *Grundbirne*

Lecsó

szlk./cs. *lečo*,
le. *leczo*,
ném. *Letscho*
< magy. *lecsó*

Paprika

szlk./cs. *paprika*, ném. *Paprika*

< magy. *paprika*

< hv./szb. *paprika* < *papar*

Paprikás (csirke)

ném. *Paprikasch*,
szlk. *paprikaš*, le. *paprykarz*,
hv./szb. *paprikaš*
< magy. *paprikás*

Paradájsz

magy. *paradájsz*,
szlk. *paradajka*,
cs. *paradajka*, *paradajz*
< au. ném. *Paradeis(er)*
< kfn. *paradisapfel*

Ribizli

magy. *ribizli*,
szlk. *ríbezle*, cs. *rybíz*
< au. ném. *Ribisel*

Ringló

magy. *ringló*,
szlk. *ringlota*, cs. *ryngle*
< au. ném. *Ringlotte*

Snidling

magy. *snidling*,
szlk. † *šnitlink*,
cs. *šnytlík*, *šnytlich*,
< au. ném. *Schnittling*

Spenót

magy. *spenót*,
szlk. *špenát*,
cs. *špenát* (korábban *špinát*)
< ném. *Spinat*

Zeller

magy. *zeller*, szlk. *zeler*,

cs. *celer*

< au. ném. *Zeller*

Limonádé

magy. *limonádé*,
szlk./cs. *limonáda*
< ném. *Limonade*
< fr. *limonade*,
ill. ol. *limonata*

Sligovica

magy. *sligovica*, ném. *Schligowitz*

< hv./szb. *šljivovica*

ném. *Sliwowitz*, *Slibowitz*

< cs. *slivovice*

Spriccer

magy. † *spriccer*
szlk. † *špricer*, cs. † *špric*
< au. ném. *Spritzer*

Kredenc

magy. *kredenc*,

szlk./cs. *kredenc*

< au. ném. *Kredenz*

< ol. *credenza*

< vlat. *credentia* < lat. *credere*

Krigli

magy. † *krigli*,
szlk. † *krígel*, cs. *krýgl*
< au. ném. *Krúgel*

Spájz

magy. *spájz*,
szlk. *špajza*, cs. *špajz(ka)*
< au. ném. *Speis*

Sparhelt

magy. *sparhert, sparhelt, spórhert,*
szlk./cs. *šparhert, šporhert,*
šporhelt
< baj. *šporhert,*
ill. au. ném. *Sparherd*

Stampedli

magy. *stampedli*, † *stamperli*,
szlk. *štamp(e)rlík*, cs. *štamprle*
< baj.-osztr. *Stamperl*

Német tükörszavak

a magyarban, szlovákban és csehben

Püspökkenyér

magy. *püspökkenyér*,
szlk./cs. *biskupský chlebíček*
< au. ném. *Bischofsbrot*

Fejes saláta

magy. *fejes saláta*,
szlk. *hlávkový šalát*,
cs. *hlávkový šalát*
< au. ném. *Hauptelsalat*,
ném. *Kopfsalat*

Porcukor

magy. *porcukor*,
szlk. *praškový cukor*,
cs. *práškový cukr*
< au. něm. *Staubzucker*

Teavaj

magy. *teavaj*,

szlk. *čajové maslo*,

cs. *čajové maslo*

< au. ném. *Teebutter*

Előétel

magy. *előétel*,
szlk. *predjedlo, predkrm*,
cs. *předkrm*
< ném. *Vorspeise*

Bécsi szelet

magy. *bécsi szelet*,

szlk. *viedenský rezeň*,

cs. *vídeňský řízek*

< au. ném. *Wiener Schnitzel*

Nyelvek és nyelvjárások rövidítései

- au. ném. = ausztriai német
- baj. = bajor
- cs. = cseh
- fr. = francia
- hv. = horvát
- kfn. = középfelnémet
- lat. = latin
- le. = lengyel
- magy. = magyar
- ném. = német
- ófn. = ófelnémet
- ol. = olasz
- or. = orosz
- rom. = román
- szb. = szerb
- szlk. = szlovák
- szln. = szlovén
- tör. = török
- úfn. = újfelnémet
- vlat. = vulgáris latin

Köszönöm a figyelmüket!

